

Dansk som andetsprog er kommet for at blive

AF ANNE HOLMEN

På en af de første dage i det nye årtusind indledtes DRs morgenradioavis med ordene: *oprør mod at dansk kaldes et andetsprog*. I indslaget hørte man, at et par politikere ville have fjernet kommunernes pligt til at tilbyde modersmålsundervisning til tosprogede børn, der er født og opvokset i Danmark. De forklarede ændringerne i modersmålsundervisningen med hensynet til børnenes dansktilegnelse og til deres mulighed for samfundsmæssig integration. Det blev antydet, at modersmålsundervisningen modvirker begge disse processer. Den ene politiker begrundede således det forslag, han samme dag ville fremsætte i folketingssalen med, at man skulle undgå konkurrence mellem børnenes to sprog, mens den anden nærmest pralede med, at man i hans kommune havde givet modersmålsundervisningen så dårlige vilkår, at den kunne forventes at nedlægge sig selv. Denne politiker tilføjede, at han ikke ville acceptere, at *dansk kun er tosprogede børns andetsprog*.

Hvis man kun kender andetsprogsbegrebet fra debatindlæg som disse, kan man let tro, at der med dets indførelse i det danske uddannelsessystem var tale om en nedvurdering af det danske sprogs betydning. Det er imidlertid ikke tilfældet. De to politikere lægger noget andet i andetsprogsbegrebet, end man gør der, hvor det bruges i praksis. I både grundskole og voksenundervisning er dansk som andetsprog den officielle betegnelse for den tilegnelses- og brugsrelation, som elever med et andet modersmål har til dansk, og dermed også betegnelse for den undervisning, der har til

formål at fremme dansktilægnelsen hos børn, unge og voksne, der har sådanne forudsætninger. I fagbegrebet ligger ingen vurdering af sprogets status eller af sprogbrugernes muligheder for at opnå en god sprogbeherskelse. Brugen af udtrykket implicerer derfor ikke, at dansk betragtes som andenrangssprog eller som mangelfuldt dansk – eller for den sags skyld, at man i uddannelsessystemet stiller sig tilfreds med halvdårlige danskkundskaber hos nogle af eleverne. Tværtimod kan indførelsen af fagudtrykket i love, bekendtgørelser og undervisningsvejledninger fra midt i 90'erne ses som et ønske om at styrke danskundervisningen og dermed også de tosprogede borgeres danskkundskaber. Sidst i artiklen skal jeg vende tilbage til den manglende sammenhæng mellem den politiske debat og den faglige udvikling på dette område.

HVAD ER ET ANDETSPROG?

Når de tre begreber modersmål, andetsprog og fremmedsprog sammenlignes, viser der sig både ligheder og forskelle. Et modersmål og et fremmedsprog ligger længst fra hinanden, mens et andetsprog kan siges at være placeret midt imellem, fordi det har noget til fælles med hver af de to andre. Såvel et modersmål som et andetsprog læres gennem kontakt med sprogbrugere, som benytter sproget til kommunikation i hverdagen. Modersmålet udspringer af barnets kommunikation med forældrene og med andre, der har den tætte kontakt i den tidlige socialisering. Senere udvides modersmålet ved barnets forbindelse med jævnaldrende og med andre voksne i hjemmet og lokalområdet, i daginstitutionerne og gennem medierne. Udvidelsen fortsætter livet igennem, idet skolebarnet, den unge og den voksne møder stadig nye kommunikative krav i situationer, som bliver mere og mere formelle og abstrakte, samtidig med at de oprindelige kommunikationsformer også fortsætter. Sprogbe-

herskelsen bliver med andre ord mere varieret, i takt med at det sproglige repertoire øges.

Andetsproget læres først og fremmest uden for hjemmet og ofte lidt senere end modersmålet. Kontakten med daginstitution, uddannelsessystem og arbejdsmarked spiller en vigtig rolle, og bl.a. herigennem udvides sproget efterhånden med kompetence i stadig flere situationer. Fælles for modersmål og andetsprog er, at de læres, fordi sprogbrugeren har et aktuelt behov for dem for at kunne fungere i en given sammenhæng. I en eller anden forstand har tilegnelsen af begge derfor social integration som væsentligste drivkraft, idet de er knyttet til, hvordan man som individ eller medlem af en gruppe indgår i et større fællesskab, som anvender pågældende sprog. Der er imidlertid forskel på, hvordan de to slags sprog læres. I andetsprogstilegnelsen starter personen nemlig ikke forfra, men bygger videre på de erfaringer og den viden, vedkommende har indhentet i forbindelse med udviklingen af modersmålet. Det påvirker indlæringsprocessen, at der er "flere knager" at hænge det nye op på for den person, der allerede er kommet langt i sin sproglige udvikling og dermed også i sin bevidsthed om, hvad sprog kan bruges til. Derfor er et veludviklet modersmål en hjælp ved andetsprogstilegnelsen.

Der er endnu en væsentlig forskel på de to, idet modersmålet på grund af udspringet i den primære socialisering og forbindelsen til familien har stor følelsesmæssig betydning for den enkelte person – en betydning, der varer ved gennem hele livet, og som bl.a. viser sig ved, at man identificerer sig med modersmålet. Andetsproget har ikke samme grundlæggende betydning for selvforståelsen, men kan dog også spille en rolle for personens sociale identitet. Fx kan manglende dansk kundskaber være stærkt frustrerende for den, der ikke kan komme igennem med sit budskab i en vigtig situation, eller som udelukkes fra bestemte stillinger eller uddannelser med sproget som argument.

Andet- og fremmedsprog minder en del om hinanden i indlæringsmåden. I begge tilfælde er der tale om sprog nummer to (eller tre eller fire), og tilegnelsen starter derfor et andet sted end det lille barns første forsøg på modersmålet. Såvel personens alder og sproglige udvikling som vedkommendes viden om verden og om sociale relationer spiller en vigtig rolle. Et fremmedsprog læres først og fremmest gennem deltagelse i undervisning eller i andre aktiviteter, der er lagt til rette med sprogtilegnelse for øje. Mens sproget læres, anvendes det sjældent uden for den pædagogiske sammenhæng. Formålet med at lære et fremmedsprog (fx tysk eller japansk i Danmark) er ofte knyttet til senere uddannelses- og erhvervsmuligheder, ligesom beherskelse af et eller flere fremmedsprog fremstår som et moderne dannelsesideal. Med den ændrede status for engelsk i det danske samfund fremstår sproget i dag som en kombination af et fremmedsprog og et andetsprog.

HVORDAN UNDERVISES DER I ET ANDETSPROG?

En andetsprogpædagogik tager udgangspunkt i, at eleverne har brug for en egentlig sprogundervisning, men også i, at de møder sproget uden for klasseværelset. I den sproglige del af modersmålsfaget tages der udgangspunkt i et allerede erhvervet sprog, der aktiveres og udvides ved hjælp af nye krav, og som samtidig bliver sat i system gennem arbejdet med sproglige fænomener. Den tidlige andetsprogsundervisning må derimod starte med, at sprogtilegnelsen først skal sættes i gang. Sproget skal introduceres, og der skal gives rigeligt med sprogligt materiale at arbejde med, både mundtligt og skriftligt. Senere kan undervisningen i højere grad bestå i at udvide dette sprog med nye krav og i en systematisering og bevidstgørelse om sprogets funktioner. I begyndelsen møder mange af eleverne udelukkende eller især sproget i klasseværelset, og der skal en del øvelse til, før deres begrænsede sprogbeherskelse kan føre til aktiv

brug af sproget uden for skolen. Når det sker, kan undervisningen med fordel skifte karakter, således at den i højere grad kommer til at hænge sammen med elevernes daglige liv og med deres øvrige faglige udvikling. Behovet for en egentlig andetsprogsundervisning ophører imidlertid ikke; for de voksnes vedkommende orienteres den blot i højere grad mod den sprogbrug, der hører til i det almene uddannelsessystem eller på arbejdsmarkedet. For børnenes vedkommende knyttes undervisningen tættere sammen med skolens øvrige virksomhed, således at de også sprogligt bliver forberedt på at kunne deltage i nye arbejdsformer og arbejde med nye fagområder. Det kan fx dreje sig om tekstlæsning, hvor såvel informationssøgning som genkendelse involverer en del sprogfærdighed, eller om indførelse af nye fag, som alle har deres specifikke ordforråd. Man siger derfor lidt sloganagtigt, at for tosprogede elever er alle skolens fag også sprogfag, og da antallet af tosprogede børn, unge og voksne kan forventes at stige i de kommende år, bør alle lærere i grundskole, ungdomsuddannelser og almen voksenuddannelse have en vis viden om dansk som andetsprog.

UDVIKLING AF ET EGET FAGFELT

Den faglighed, der forbindes med andetsprogsbegrebet, er dog endnu ikke en veletableret del af det brede uddannelsessystem. Den er derimod udviklet i forbindelse med den særlige undervisning, der gives til nyttilflyttede skoleelever og deres forældre, til arbejdstagere, familiesammenførte slægtninge, flygtninge og udvekslingsstuderende. Også småbørnene er i de senere år kommet med i denne udvikling med sprogstimulerende og andre sprogpædagogiske aktiviteter i børnehaver og legestuer.

I de første mange år danskundervisningen fandt sted, foregik den forholdsvis upåagtet i sine egne nicher på skoler og i de lokale oplysningsforbund, båret af enkeltpersoner og uden egentlig insti-

tutionel opbakning. Den faglige udvikling hang snævert sammen med løsningen på konkrete spørgsmål, og der var ingen erfaringsopsamling og meget ringe gennemslagskraft for faglig nytænkning. Efterhånden som området voksede i omfang, blev der imidlertid gjort forsøg på at regulere aktiviteterne, og i dag er der væsentlig større opmærksomhed rettet mod såvel ressourceforbruget som mod undervisningens indhold og kvalitet. Samtidig har den mange steder i landet fået bedre vilkår.

Fra midt i 90'erne har man fra central side været travlt beskæftiget med at sætte sit præg på området: I Folkeskolen blev betegnelsen dansk som andetsprog indført med den nyeste folkeskolelov fulgt af den første undervisningsvejledning på området i 1995 og en ny organisatorisk vejledning i 1998. Fra 1994-98 gennemførtes ca. 190 kommunale forsøgs- og udviklingsprojekter som led i den hidtil største satsning inden for undervisningen af tosprogede elever. En stor del af disse projekter omhandlede undervisning i dansk som andetsprog. Småbørnsområdet blev medtaget specielt i folkeskolelovens § 4a og blev i 1997 udstyret med sin egen vejledning vedrørende sprogstimulerende aktiviteter. På VUC skiftede det særlige AVU-fag dansk som fremmedsprog navn til dansk som andetsprog i 1996, og endelig har man med de seneste lovinitiativer i 1998 flyttet sprogskolernes virksomhed fra amtsligt til kommunalt regi og indført andetsprogsbetegnelsen. Man har samtidig udarbejdet nye prøveformer og nye, mere udførlige vejledninger og sat store beløb af til efteruddannelse af lærere. Desuden har man oprettet en helt ny uddannelse til Underviser i dansk som andetsprog for voksne. Også blandt folkeskolelærere og pædagoger er der meget stor kursusaktivitet med henblik på tosprogethed og dansk som andetsprog, og for nylig har ministeren taget initiativ til udvikling af et nyt liniefag i læreruddannelsen, som under betegnelsen dansk som andetsprog tænkes udbudt fra 2001.

Når man tager såvel den faglige udvikling som ministeriets initiativer i betragtning, kan de to politikeres indstilling til begrebet dansk som andetsprog undre. Der må være noget andet på spil end en vurdering af kvaliteten af den andetsprogsundervisning, der gives. For at kunne svare på dette spørgsmål er det nødvendigt at inddrage nogle overordnede principper for skolens virksomhed, herunder se på skolens rolle i den samfundsmæssige udvikling.

De to politikere repræsenterer én position i debatten om, hvad der skal til, for at også tosprogede børn kan få tilstrækkeligt udbytte af skolegangen. Ifølge dem forbindes begrebet tosprogede elever først og fremmest med mangelfulde danskkundskaber, og midlet til at sikre sådanne elever en ordentlig uddannelse er en hurtig tilegnelse af dansk. Når denne første sprogbeherskelse er på plads, mener de, at de tosprogede elever kan behandles som alle andre elever i skolen; der behøver ikke at blive taget særlige hensyn eller udviklet en anden slags pædagogik end den gængse.

Ifølge en anden position i debatten er det meget vigtigt for tosprogede børns skolegang, at der i pædagogikken tages udgangspunkt i netop deres forudsætninger, såvel kulturelle som sproglige. Det indebærer bl.a., at børnenes modersmål inddrages i skolens aktiviteter, og at disse tilrettelægges ud fra en andetsprogvinkel på dansk. Her defineres børnenes tosprogethed ikke som et midlertidigt problem, men som et permanent vilkår i deres liv og dermed af betydning for såvel skolegang som integration.

Tilhængere af de to positioner er principielt fælles om det grundsyn, at alle børn skal have lige muligheder i den offentlige skole, men hvor de første fremhæver, at lighed fordrer ensartethed m.h.t. sprogkundskaber, understreger de sidste, at lighed kun opnås ved respekt for forskellighed i børnenes forudsætninger. De to positioner har eksisteret side om side i den skolepolitiske

debat i de sidste 15-20 år, hvor andelen af tosprogede elever i landets skoler er steget fra et par procent til de nuværende cirka 10 procent. I løbet af den periode er det imidlertid blevet stadig tydeligere, at debatten også handler om andet end at sikre børnenes danskkundskaber. Den handler heller ikke først og fremmest om at sikre børnenes generelle udbytte af skolegangen og dermed om at sikre det danske samfund veluddannede og socialt integrerede borgere. I stedet synes den med stigende intensitet at blive indskrevet i en moderne kulturkamp, der med udgangspunkt i globalisering over for lokal forankring (og i den dertil knyttede sociale differentiering) sætter forholdet mellem national og kulturel identitet på dagsordenen. Store dele af offentligheden kender kun Folkeskolens tosprogede elever fra denne debat, og de kan derfor have svært ved at få øje på, at der er tale om børn og unge, der har de samme behov for at høre til og kvalificere sig i skolen som deres etsprogede klassekammerater, men som for at opnå dette må gå delvis andre veje, herunder lære dansk som et andetsprog.

Diskussionen om andetsprogsbegrebet synes således at køre ad to spor, hvoraf det faglige især omhandler, hvordan en sådan undervisning bedst kan foregå, mens det politiske bruger andetsprogsbegrebet til at problematisere en helt anden og langt mere overordnet samfundsudvikling. Da skoleudvikling i Danmark er kendt for at foregå nedefra, fra lærernes praksis, er der dog god grund til at tro, at dansk som andetsprog er kommet for at blive i det danske uddannelsessystem.

ANNE HOLMEN SIDEN 1999 PROFESSOR I UNDERVISNING I DANSK SOM ANDETSPROG OG TOSPROGETHED PÅ DANMARKS PÆDAGOGISKE UNIVERSITET. CAND.MAG. I ENGELSK OG LINGVISTIK, PH.D. MED AFHANDLING OM UNGE INDVANDRERES TILEGNELSE AF DANSK I 1989. 1991-99 LEKTOR I FREMMEDSPROGSPÆDAGOGIK VED KØBENHAVNS UNIVERSITET. ER FORMAND FOR ADLA, FORENINGEN FOR ANVENDT SPROGVIDENSKAB I DANMARK, REDAKTØR AF KØBENHAVNERSTUDIER I TOSPROGETHED, NYS OG SPROGFORUM. HAR BL.A. UDGIVET STUDIER I DANSK SOM ANDETSPROG (SAMMEN MED KAREN LUND) SAMT TOSPROGEDE BØRN I DANMARK (SAMMEN MED J. NORMANN JØRGENSEN). KONSULENT PÅ LÆSEPLANS- OG VEJLEDNINGSARBEJDER I UNDERVISNINGSMINISTERIET.

Blank side